

להתרפאות באיסורי הנאה דרבנן, אפילו בדרך הנאתם (ריטב"א). ויש שסובר, שאסור להתרפאות באיסורי הנאה דרבנן כדרכם, שאיסורם חמור יותר מאיסורי הנאה דאורייתא שלא כדרך הנאתם (חי"הר").

והמחלוקת בין הלשונות בגמ' היא, שלפי הלשון הראשון אף שהזיתים הם בוסר [לביאור רש"י והמאירי], מכל מקום כיון שיוצא מהם שמן, זה נחשב כדרך הנאתו, ולפי הלשון השני זה נחשב שלא כדרך הנאתו. עוד אפשר לבאר, שלפי הלשון הראשון אסור מדאורייתא ליהנות שלא כדרך הנאתו, ולכן אסור להתרפאות בהם שלא במקום סכנה, אבל לפי הלשון השני האיסור ליהנות שלא כדרך הנאתו הוא רק מדרבנן (משנה למלך יסודי התורה ה, ח ד"ה אבל שלא כדרך).

■ להלכה, מותר להתרפאות באיסורי הנאה שלא כדרך הנאתם אפילו שלא במקום סכנה [כלישנא בתרא], ויש מתירים להתרפאות באיסורי הנאה דרבנן גם בדרך הנאתם [כהריטב"א] (ש"ע י"ד קנה, ג).

הקדמה: בכל איסורי התורה צריך שיעשה האדם מעשה כדי שיתייחס האיסור אליו, ואינו עובר על האיסור כשנעשה ממנו. וקיבלו חז"ל, שגם באיסורי הנאה, אף שהנאה היא דבר הבא מאליה, אינו עובר על האיסור באופן שהגיעה ההנאה מאליה אל האדם, אלא רק אם עשה מעשה של נטילת הנאה מהחפץ האסור. ובסוגיא זו יתבאר באיזה אופן ניתן לייחס את ההנאה אליו כאשר הגיעה מאליה אגב מעשה אחר שלא נעשה לשם אותה הנאה (שערי יושר ג, כה; קובץ שיעורים אות קטז).

הנָאָה הַבָּאָה לוֹ לְאֹדָם בְּעַל כְּרַחוּ, אין הכוונה שהוא אנוס על כך, וגם אין הכוונה שאינו רוצה בהנאה זו [שהרי מבואר בגמ' להלן, שגם אם 'אפשר' לו להימנע מהמעשה והוא 'מתכוין' ליהנות, עדיין הוא בכלל 'הנאה הבאה לו בעל כרחו'], אלא הכוונה היא שההנאה באה לו מאליה אגב מעשה אחר, כגון שעבר בדרכו כנגד בית עבודה זרה והריח ריח קטורת של עבודה זרה (רבנן חננאל ורש"י).

ולאו דוקא בהנאת ריח, אלא הוא הדין בשאר הנאות, כגון ראיית נוי עבודה זרה, או שמיעת נגינה שמנגנים בפני עבודה זרה, כי קול ומראה אע"פ שאין בהם ממש [ואין בהם מעילה כמבואר בגמ' להלן (כו, א)], אסור ליהנות מהם (רי"ד בשלטי גבורים א על ה"ר"ף שם, חפץ חיים באר מים חיים ו, יד). והוא הדין בשאר איסורי הנאה שאינם של עבודה זרה (כסף משנה מאכלות אסורות יד, יב; בדעת הרמב"ם, משמעות רבינו דוד, חפץ חיים שם), וכן בכלל האיסורים שבתורה (פני יהושע, חפץ חיים שם, שכן מוכח מכל הסוגיא להלן). ומה שנקטה הגמ' דין זה לענין הנאה, הוא כדי להשמיענו שבאינו מתכוין מותר אפילו באיסורי הנאה [לדעת רבי שמעון], ואינו דומה 'למתעסק' באיסורי הנאה שבזה הם חמורים משאר איסורים, כמבואר בגמ' (סנהדרין סב, ב) שהמתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה, ואילו בשאר איסורים פטור (פני יהושע).

וְקָא מִיבְיָנִי, אין פירושו שמתכוין ממש להריח ונותן דעתו לשאוף את הריח, כי אם כן אין זה נחשב 'הנאה הבאה לו בעל כרחו' מאליה, שהרי אף שמתחילה אינו עובר שם אלא בדרך הליכתו, מכל מקום עתה עושה הוא מעשה חדש של שאיפת הריח, אלא הפירוש הוא שהריח ערב ורצוי לו ומתכוין ליהנות ממנו, ו'אינו מתכוין' היינו שהוא מאותם בני אדם שאינם נהנים מריח זה של הקטורת, ואינו ערב להם (ע"פ רבינו דוד וריטב"א). ויש שכתב, ש'מתכוין' פירושו שמתכוין להתקרב למקום הריח ולעבור שם כדי ליהנות מהריח (רבנן חננאל. וראה רש"י שלכאורה יש סתירה בדבריו).

אִם נִעְרָה הַמְאֻרְסָה תִּהְיֶה וְאֵל תַּעֲבֹר, כשכופים אותה לעשות מעשה ולהביא עליה את הערוה, אבל אם אדם בא עליה והיא לא עושה מעשה, אינה צריכה למסור את נפשה, כמו שבשפיכות דמים צריך למסור את נפשו רק כשכופים אותו לרצוח בידיים, אבל אם כופים אותו לרצוח בשב ואל תעשה, אינו מחויב למסור את נפשו (תוס' בשם ר"י, ע"פ דעת ריב"ם, תוס' סנהדרין עד, ב).

ויש שסובר, שנערה המאורסה צריכה למסור את נפשה אפילו כשאינה עושה מעשה (מנחת חינוך מצוה רצו אות יז, ח"י רבינו חיים הלוי יסודי התורה ה, א, בדעת הרמב"ם), כיון שבגילוי עריות חומרת העבירה היא הסיבה לכך שיהרג ואל יעבור, ואין הבדל בזה בין קום ועשה לשב ואל תעשה. ורק בשפיכות דמים יש חילוק בזה, לפי ששם הטעם שיהרג ואל יעבור אינו מחמת חומרת העבירה אלא משום שאין דוחים נפש מפני נפש, שכל מה שאינו חייב למסור נפש בשאר עבירות הוא משום שהתורה הקפידה על איבוד נפש של ישראל יותר מעל העבירות, ואילו ברציחה, כיון שנפשות שניהם שקולות הן [כמבואר להלן], אינו רשאי לעשות מעשה ולהציל עצמו בנפש חבירו אלא ישאר בשב ואל תעשה, אבל כשהרצחיה היא בשב ואל תעשה, שוב אינו חייב למסור את נפשו (חי"ה רבינו חיים הלוי שם, וראה שם שביאר באופן נוסף).

מֵאִי חֵזִית דְּדָמָא דִּידָךְ סוּמָךְ טָפִי דִּילְמָא דְמָא דְהָהוּא גְבָרָא סוּמָךְ טָפִי, ואין עבירה זו דומה לשאר העבירות, כיון שכל העבירות נדחות מפני פיקוח נפש משום שנפשו של ישראל חביבה לפני הקב"ה, אבל אם הוא יהרג את חבירו כדי שלא יהרגו אותו, נמצא שהוא גם עובר עבירה של רציחה, וגם נפשו של ישראל אבודה, ומי יאמר שנפשו חביבה לפני הקב"ה יותר מהנפש של השני (רש"י). ומשמע מזה שאם אומרים לו להתרוג את חברך, ואם לא, נהרג את שניכם, מותר לו להרוג את חבירו, שהרי אם יהרג אותו, תאבד רק נפש אחת מישראל, ואם לא יהרג אותו, יאבדו שתי נפשות מישראל (גהות הרמ"ן יסודי התורה ה, ה; כסף משנה שם). ויש שכתב, שגם באופן זה יהרג ואל יעבור (רמב"ם שם), שכן היתה קבלה בידם, אלא שנאמרה סברת 'מאי חזית' למקרה ששייכת בו סברא זו (כסף משנה שם, וראה עוד זכרון שמואל ט, ט, בשם רבי שמעון שקאפ).

מֵרַב רַב אֲשִׁי אֲשַׁכְחִיהָ לְרַבִּינָא דְשִׁינְיָ לָהּ לְבִרְתִּיהָ בְּגוּהָרָקִי דְעָרְלָה, ואף שערלה היא מאיסורי הנאה הנשרפין, כמבואר במשנה בתמורה (ל, ב), ויתכן שמדאורייתא צריך לשורפה (תוס' סוכה לה, א ד"ה לפי), מכל מקום ערלת חוץ לארץ אין דינה בשריפה (יבין דעת [לרבי יהושע מקוטנא] קג).

איכא דְאָמְרִי אָמַר לִיה מִידֵּי דֶרֶךְ הַנָּאָה קָא עֲבִידְנָא, ששמן זה נסחט מזיתי בוסר שלא התבשלו כל צורכם, ולכן נחשב שלא כדרך הנאתו (רש"י; מאירי כד, ב ד"ה כל איסורין). ויש מפרשים, שהשתמש בשמן המעורב בפסולת זיתים, ולכן נחשב שלא כדרך הנאתו (ר"ן על ה"ר"ף ו, ב ד"ה דרך, ר"י מלוניל). ויש מפרשים, שרק סיכה לתענוג והדלקת הנר נחשבת כדרך הנאתו, אבל סיכה לרפואה אינה נחשבת כדרך הנאתו (תלמיד הרשב"א; ר"י מלוניל).

ואף לשיטות הסוברות שמדרבנן אסור ליהנות שלא כדרך הנאתו [ראה לעיל (כד, ב ד"ה איכא דאמרי)], מכל מקום לרפואה מותר ליהנות מהם שלא כדרכו אפילו שלא במקום סכנה. אכן כל זה דוקא בהנאה, אבל אכילה שלא כדרך, אסורה לרפואה שלא במקום סכנה (ריטב"א; חי"הר"). וכשם שמותר להתרפאות באיסורי הנאה דאורייתא שלא בדרך הנאתם כיון שהם אסורים רק מדרבנן, הוא הדין שמותר